

Inta Vegnere, Inguna Cīrule

Aptiekas asistentu istaba Farmācijas muzeja ekspozīcijā

Zāļu gatavošana ir vissenākā aptiekas funkcija. Ilgu laiku tā bija arī aptiekas galvenais uzdevums. Lai arī samazinātā veidā, tā saglabājusies līdz pat mūsu dienām.

Pēckara periodā, kad Latvija bija iekļauta PSRS sastāvā, iedzīvotājus ar zāļu līdzekļiem apgādāja plašs aptieku un aptieku punktu tīkls. 1963. gadā aptieku un aptieku punktu kopskaits Latvijā sasniedza 891. To pamatuzdevums bija apgādāt iedzīvotājus, kā arī ārstnieciskās un profilaktiskās iestādes ar zāļu līdzekļiem, pārsienamo materiālu, slimnieku kopšanas priekšmetiem un higiēnas piederumiem. Aptieku pienākumos joprojām ietilpa arī zāļu gatavošana pēc individuāliem recepšu priekšrakstiem. To veica īpaši iekārtotajā telpā – asistentu istabā. Ar zāļu gatavošanu, pagatavoto zāļu kontroli un izsniegšanu nodarbojās vairāki aptiekas darbinieki, kuri lielajās aptiekās strādāja pat divās maiņās.

Recepti no slimnieka pieņēma receptārs, kurš pārbaudīja receptes atbilstību zāļu sastāvam, receptē parakstīto stipri iedarbīgo vielu devas, receptes noformējumu un derīguma termiņu. Receptārs novērtēja arī zāļu saderību, aprēķināja cenu un izsniedza slimniekam kvīti par pasūtījumu. Bet recepti zāļu pagatavošanai receptārs nodeva asistentam, lai viņš medikamentus pagatavo tieši pēc ārsta norādījuma.

Pagatavoto zāļu kvalitāti noteica ķīmiskis analītiķis, kura darba vieta arī bija iekārtota asistentu istabā. Zāļu un izejvielu pārbaudei izmantoja fizikālās, ķīmiskās, organoleptiskās pārbaudes metodes. Izvēles kārtībā tika pārbaudītas arī asistentu pagatavotās zāles, sevišķu uzmanību veltījot koncentrētajiem šķīdumiem, acu pilieniem, medikamentiem, kas satur

indīgās un stipri iedarbīgās vielas, zālēm, kas paredzētas jaundzimušajiem. Analītiķis pārbaudīja arī bērniem paredzēto zāļu garšu, oftalmoloģiskos šķīdumus (vai tie nesatur mehāniskus piemaisījumus), etilspirta koncentrāciju un destilētā ūdens kvalitāti.

Pēc tam kontrolieris salīdzināja receptes priekšrakstu ar t. s. pasi – dokumentu, kurā asistents norādīja, kādas izejvielas un cik daudz viņš izmantojis, lai pagatavotu konkrēto zāļu formu, bet asignetājam bija jāizraksta receptes kopija – signatūra, kuru kopā ar pagatavoto medikamentu pielīmēja pie iesaiņojuma ar attiecīgu etiķeti. Kontrolieris noformēja pagatavotās zāles un nodeva tās receptāram, kurš tās izsniedza slimniekam, paskaidrojot medikamenta lietošanu.

Par zāļu izejmateriālu rezervēm, papildinot ar tām stāvtraukus asistentu istabā, lai asistentam vienmēr būtu viss darbam nepieciešamais, atbildīgs bija defektārs, kurš gatavoja arī koncentrētos šķīdumus un iepildīja tos bīrēšu sistēmā.

Fasētāju uzdevums bija veikt mazkvalificētus darbus, palīdzot defektāram un asistentam sasvērt sīkākās vienībās preparātus, kas aptiekai piegādāti nefasētā veidā, kā arī sasvērt pulverus vai šķīdumus.

Zāļu gatavošana notika asistentu istabā, kur – atkarībā no darba rakstura – bija iekārtotas un aprīkotas darba vietas šķidro, mīksto un cieto medikamentu formu pagatavošanai, zāļu un destilētā ūdens analīzei, kā arī fasēšanai. Šī telpa bija aprīkota ar īpašiem traukiem un iekārtām, kā arī speciāliem dažādas konstrukcijas asistentu galdiem. Uz tiem un asistentu darba vietas tuvumā tika novietotas grozules, kur atradās stāvtrauki (speciāli aptiekas trauki, kuros uzglabā izejvielas zāļu gatavošanai) ar izejvielām. Traukiem bija jābūt ērti lietojamiem darba procesā – ērti satveramiem un noturamiem vienā rokā, ar skaidri salasāmiem uzrakstiem. Trauku izmēram bija jāatbilst attiecīgā medikamenta patēriņam vismaz vienai darba dienai.

Indīgo vielu stāvtraukus noformēja ar melnu etiķeti, uz kuras zāļu nosaukumu rakstīja ar baltu krāsu, norādot augstākās vienreizējās un dienas devas. Indīgās vielas un tās saturošās zāļu formas uzglabāja speciālos skapjos ar uzrakstu “*Venena*” un apzīmēja ar burtu “A”. Uz stipri iedarbīgo vielu stāvtraukiem nosaukumu rakstīja sarkanā krāsā uz balta fona, tāpat norādot augstākās vienreizējās un dienas devas. Šīs vielas apzīmēja ar burtu “B”. Stipri iedarbīgos līdzekļus uzglabāja atsevišķi no citiem skapjos ar uzrakstu “*Heroica*”.

Asistenta darba vietas tuvumā tika novietotas grozules,
kur atradās stāvtrauki

Indīgās vielas un tās saturošās zāļu formas uzglabāja speciālos skapjos

Aptiekas asistentu istabas iekārtojums

Pārējo zāļu vielu jeb t. s. brīvi glabājamo medikamentu stāvtraukus noformēja ar baltu etiķeti un melniem uzrakstiem. Šīs zāles turēja skapjos un grozulēs, ievērojot vispārpieņemtos uzglabāšanas noteikumus: ārīgi lietojamus medikamentus uzglabāja atsevišķi no iekšķīgi lietojamiem, šķīdumus – atsevišķi no pulverveida vielām, atsevišķi uzglabāja arī izejvielas parenterāli ievadāmo šķīdumu gatavošanai.

20. gs. pēdējos 10 gados un 21. gs. sākumā Latvijas aptiekās notika pārmaiņas. Darba specifika mainījās, lielākajā daļā aptieku vairs negatavoja zāles, bet galvenokārt nodarbojās ar rūpnieciski ražoto medikamentu pārdošanu. Zāļu pagatavošanu kā farmaceitiskās aprūpes sastāvdaļu ir saglabājušas vairs tikai nedaudzas aptiekas.

Tādējādi padomju perioda aptieku asistentu istaba kā kultūrvēsturisks mantojums nonākusi Farmācijas muzeja ekspozīcijā.

Kopš 2006. gada, apzinot vairākas Latvijas aptiekas, tika sākta asistentu istabas eksponātu komplektēšana. Farmācijas muzeja aicinājumam atsaucās septiņas aptiekas un divas iestādes, kuras labprāt Farmācijas muzejam nodeva asistentu istabas mēbeles, stāvtraukus, laboratorijas piederumus un ierīces. Asistentu galds un ķīmiķa analītiķa galds (divas vienības) ar visu aprīkojumu tika iegūti no Saulkrastu aptiekas. Klīniskā slimnīca “Gaiļezers”, samazinot slimnīcas vajadzībām pagatavojamo zāļu sortimentu, nodeva muzejam birešu sistēmu, grozules, dažādas ierīces pulveru dozēšanai, šķīduma fasēšanas dozatoru un stāvtraukus (kopā 320 vienības). Ķeguma Daugavas aptieka dāvināja 302 eksponātus, tostarp aptiekas stāvtraukus, piestas un rokas svāriņus. Mālpils aptieka nodeva mēbeles, grozules, svarus, stāvtraukus (kopā 50 vienības), Brocēnu aptieka – 33 dažāda lieluma aptiekas stāvtraukus, bet Inčukalna lauku ambulance – 28 stāvtraukus. 34 laboratorijas piederumus Farmācijas muzejs saņēma no RSU Farmācijas fakultātes. Ķekavas “Mēness aptieka” nodeva divus metāla skapjus – indīgo, narkotisko un stipri iedarbīgo vielu uzglabāšanai. Visi šie eksponāti nonāca Farmācijas muzejā izveidotajā aptiekas asistentu istabā, kur tie izvietoti šādi: uz asidenta galda ir novietota grozule pulverveida zāļu vielām (16 gab.) ārīgi lietošanai, grozule pulverveida zāļu vielām (brīvi stāvošām un stipri iedarbīgām, kopā 68 gab.) iekšķīgi lietošanai, birešu sistēma svāra tilpuma koncentrēto šķīdumu mērīšanai, receptūras jeb Mora svāri. Turklāt uz galda vēl ir atsvaru komplekts, dažāda izmēra rokas svāriņi, stāvtrauks ar svaru

tīrīšanas šķīdumu, stāvtrauks vates tamponiem un destilēta ūdens stāvtrauks. Galda atvilktnēs novietoti atsvaru komplekti, rokas svariņi, kraceri, kapsulatūras, papīra kapsulas pulveru svēršanai, pulvera dozatori un šķidrums dozators, bet galda skapītī – trauki ekstemporālo zāļu formu pagatavošanai (piestas, piestalas, porcelāna bļodiņas, platkakles, piltuves un zirnīšu mašīna).

Asistentu istabā uz grīdas noliktas vairākas grozules: viena ar 47 stikla un porcelāna stāvtraukiem ārīgi lietojamiem šķidrumiem un biezas konsistences vielām (pastām, ziežu pamatiem, dažādām eļļām, kolodijiem), turpat ir vēl viena grozule ar 38 stāvtraukiem šķidriem preparātiem (tinktūrām, šķidriem ekstraktiem, koncentrātiem, šķīdumiem) iekšķīgai lietošanai un astoņi porcelāna stāvtrauki drogu uzlējumu un novārījumu pagatavošanai, bieziem augu ekstraktiem un augu pulveriem, un visbeidzot ir grozule ar 22 stāvtraukiem šķidriem preparātiem (eļļām, spirtiem, emulgatoriem ārīgai lietošanai).

Ķīmiķa analītiķa darba vietā ir reaģentu statīvs, vairāki statīvi biretēm, receptūras svariem, rokas svariem. Uz galda atrodas arī atsvaru komplekts, destilētā ūdens stāvtrauks, indikatori, refraktometri. Galda atvilktnēs ir mērtrauki: mērcilindri, mērkolbas, aptiekas pipetes, Mora pipetes, kā arī Petrī plates, kolbas, stāvkolbas un piltuves ekstemporālo zāļu formu pārbaudei.

Asistenta istabā nozīmīga ir arī darba vieta acu pilienu pagatavošanai. Tur atrodas grozule ar 18 stāvtraukiem pulverveida un šķidrām zāļu vielām – acu ziežu pamatiem, acu pilienu un ziežu pagatavošanai. Vēl uz galda ir rokas svariņi, atsvaru komplekts, platkakles, piltuves, lampa mehānisko piemaisījumu noteikšanai, ierīce pudeļu aizvākošanai ar alumīnija vāciņiem.

Defektāra darba vietā ir galda svari, destilētā ūdens stāvtrauks, sliepnis jeb špāteles, stikla spieķi, kilogramu atsvari, infundiera aparāts. Uz grīdas statīvā novietots balons šķidrums izliešanai (koncentrētām vielām).

Pie sienas novietoti divi stiprināmi skapji – indīgo un narkotisko vielu uzglabāšanai (“A” – “*Venena*”) ar 18 stāvtraukiem un stipri iedarbīgo vielu (“B” – “*Heroica*”) uzglabāšanai ar pieciem stāvtraukiem.

Vēl asistentu istabā atrodas medikamentu rezervju skapis, kurā ievietoti 190 stikla un 13 porcelāna stāvtrauki.

Tātad pavisam kopā no iegūtajām 770 vienībām asistentu istabā izstādītas 725 vienības: 534 dažāda lieluma stikla stāvtrauki, 92 dažāda lieluma porcelāna stāvtrauki un 99 laboratorijas piederumi.

Jaunā ekspozīcija “Aptiekas asistentu istaba” tiek izmantota vairākās muzeja pedagoģiskajās programmās, iepazīstinot apmeklētājus ar zāļu, it īpaši pulveru, pagatavošanu.

Assistant Room in Pharmacy Museum Exposition

Abstract

Last 10 years of the 20th century and 21st century bring changes for pharmacies of Latvia. Work specialization changed and most pharmacies did not produce medicine anymore. Thus, assistant room as cultural and historical heritage from the Soviet time period deserves its place in Pharmacy Museum’s exposition.

Making of the exposition took two years. In the exposition there are 770 units in collection, from which 725 are exhibited in the assistant room. The assistant room exposition is used for various pedagogical programmes held at the museum.

Inta Vegnere

Farmācijas muzejs, Rīga
farmacijasmuzejs@inbox.lv

Inguna Cīrule

Farmācijas muzejs, Rīga
farmacijasmuzejs@inbox.lv